

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIII/3—4

БЕОГРАД
2000

Digitized by Google

О РЕЧНИКУ МИЛОША МОСКОВЉЕВИЋА¹

Захваљујући издавачкој кући *Гуштенбергова галаксија* из Београда недавно је у луксузној опреми објављен *Речник савременог српског књижевног језика с језичким саветником* др Милоша Московљевића. Ово је, наиме, треће издање овог речника, речника чије се прво издање појавило 1966. (у издању *Техничке књиге и Полиџа*), али је то издање забрањено и уништено, да би 1990. године издавачка кућа *Айолон* из Београда објавила фототипско издање Речника. У најновијем издању исправљене су неке раније штампарске грешке и употпуњене дефиниције неких одредница и усклађене према важећем правопису, а откловене су и неке друге грешке и пропусти.

Кад имамо пред собом какав речник, па тако и овај Милоша Московљевића, питамо се, прво, када је речник настао и, друго, колики му је фонд речи, бројчано, и какав је у погледу одабира лексичког фонда језика. И једно и друго оцртава основне обресе вредности речника, а употпуњава их, треће, лексикографски поступак, дакле — начин обраде и презентације речничког материјала. Ово последње претпоставља питање — (а) како је квалификован статус третиране лексеме у односу на стандардну језичку комуникацију (тј. да ли се и у којој мери реално осликава стање у језику) и (б) како је конципиран систем семантичке разраде речи и начин на који су идентификована значења дефинисана.

Ако се пажљивије погледа, све наведено, осим саме лексеме, директно зависи од субјективног опредељења аутора речника, дакле начина на који разуме или обрађује лексички материјал. Отуда се може рећи да је свако лексикографско дело не само пуки корпус лексичког фонда неког језика већ и одраз субјективног односа аутора речника према материјалу који узима и обрађује.

С обзиром на прво питање, оно — када је речник настао, а настао је 1966. године (прво издање), којој су претходиле године рада — може се рећи да се у њему огледа српска лексика прве половине 20. века. Када се пође од чињенице да су се језичке прилике, сталним иновацијама у језичкој комуникацији значајно измениле током проте-

¹ Овај приказ читан је приликом представљања Речника на Коларчевом народном универзитету 19. фебруара 2001. године.

клог периода, а да се и данас промене врше, и то готово свакодневно — може се сматрати да је речник Милоша Московљевића у погледу потпуности лексичке грађе ограничен на стање које је данас увелико превазиђено. Међутим, ако се зна да корпус шестотомног Речника Матице српске обухвата нешто преко 140.000 речи, а Московљевићев једнотомник неких 50.000 речи, аутор овог потоњег нема одиста чега да се стиди, тим пре што је Матичин речник, осим речи општег књижевног језика, узимао и оне које су својствене појединим народним говорима или су варијантно обележене.

Но и поред тога, Речник Милоша Московљевића мора се, по неким цртама, узети као особено остварење, понекад различито у односу на начин на који се речник реализује у оквиру савременог лексикографског поступка.

Московљевић је, у складу са уобичајеном речничком праксом, уз одреднице давао граматичке квалификаторе, упуштао се, истина не увек са потпуним успехом, у етимолошка одређења речи, давао напомене о терминолошкој или стилској вредности речи, а упозоравао је и на стандарднојезичку односно супстандардно-покрајинску квалификацију речи које немају књижевнојезичку вредност. Од посебног значаја је Московљевићев напор да обележи акценатска својства речи, иако је познато да је српскохрватска акцентуација, посебно на терену стандардног узуса, једно од најтежих и најкомпликованијих, а не увек и нормативно ваљано регулисаних питања српске језичке теорије и праксе. Иако су током времена настала значајна померања у односу на акценатски систем који су утврдили Вук и Даничић, Московљевић се ипак прихватио подухвата да његов речник, како сам вели, „послужи свакоме за правилну употребу ... речи с правилним књижевним наглашавањем“. Међутим, из наведених разлога, неће бити необично ако се Московљевићева акценатска одређења не нађу у новијим стручним и лексикографским изворима, а почесто ни у савременој језичкој пракси.

Илустрације ради, ево неколико случајева.

Поред акценатског лика **ако** Московљевић наводи и **ако** као равноправни дублет, што савремени стандард не потврђује.

Московљевић сматра исправним акцентовање типа **аеростатика** м. **аеростатика**; **амбициџан** м. **амбициџан**, **афирмативан** м. **афирмативан**; **безваздџашан** м. **бѣзвѣздџашан**; **беспринципијџелан** м. **бѣспринципијџелан**; **неизмѣран**, **непогодан** м. **нѣизмѣран**, **нѣпогодан**; **незадовџњик** м. **нѣзадовџњик** и сл.

Московљевић такође сматра исправним преношење дугосилазног акцента на проклитику у случајевима типа **џ дџош**, **за мајстора**, односно **џ бџбањ**, **џ лакат** и сл., што нису појединачни случајеви већ општи, који се тичу системског типа акцентовања. У којој мери су они и данас актуелни, остаје као питање на које, међутим, једва да треба тражити одговор.

Захтеви аутора Речника полазе, наиме, од ортоепских и прозодијских законитости и система језика без обзира на нове развојне прилике у језику. Отуда се његови ставови ипак морају узети критички, као мишљење лингвисте чија су акценатска опредељења понекад сувише традиционална и несагласна са опредељењима која се налазе у новијим лексикографским остварењима и акценатским истраживањима и значе већу усаглашеност са савременом стварношћу и иновативним процеси-ма нашег савременог стандардног језичког стања.

И у другим областима речничке елаборације наилазимо на појединости које се не поклапају са савременим језичким стањем. Колико је то за савременог читаоца несумњив недостатак, толико је, с историјског становишта, извесна предност. Предност је пре свега у томе што веома илустративно указује у којој се мери језик мења или може променити.

У том погледу занимљиво је, рецимо, како је Московљевић квалификовао стандарднојезичку лексику српског/српскохрватског језика; занимљиво посебно ако се то упореди са данашњим језичким осећањем и језичком праксом. Поред речи, рецимо, које је с правом означавао као покрајинске (дакле, некњижевне), он је као такве квалификовао *безувјејан*, *барбар(ин)*, *гомбање*, *зnanоси*, *знанси* *вени*, па и *знаишјеља*, *зрак* (у значењу *ваздух*), иако би било прихватљивије да је оне прве речи означио ознаком „зап. кр.“, која се користи за тзв. кроатизме, као: *бурза*, *крижуља*, *криж*, *бодац* и др. (примери су узимани по систему случајног узорка).

Мање је, с друге стране, очекивано што је као „западнопокрајинске“ (тј. као кроатизме) обележио речи као: *администирати*, *бленуља*, *крижар* (али не и — *криж*, *крижати* (*се*), које је само упутио са *в. крсти/крстиши* (*се*)), док никакву ограду те врсте није ставио уз речи као *барун/ица*, *беићушан*, *боксач*, *брзојавиши* (али јесте уз *брзојав*), *ван*, *вани*, *влашторучан*, *дионица*, *знанац*, *крићанин* и др.

Као речи „које највише употребљавају Хрвати“, дакле као кључне „хрватизме“ одн. „провинцијализме“, Московљевић је — истина не у речнику, већ у Језичком саветнику (стр. 851) — навео и ове речи: *крхак*, *мешетар*, *настиуй*, *наводно*, *недужан*, *огаван*, *йошрага*, *смоћи*, *сврх*, док је као некњижевне, „кајкавизме“, (дис)квалификовао речи као: *дарежљив*, *дјечарац*, *ојонашаши*, *ириушиши* и сл., иако се ради о лексици која се одомаћила на широком српскохрватском језичком простору.

Најзначајнији пак део речника су дефиниције значења речи. У Московљевића су оне махом кратке, сажете и јасне, често подупрте синонимима. Он одредницу дефинише лингвистички, тумачећи основна значења, а не улазећи у политичка или идеолошка квалификовања, не уносећи лични став према ванлингвистичким конотацијама или то чини у изузетно ретким случајевима. Читалац се можда у понеким приликама ипак неће задовољити његовим објашњењима, било стога што су временом измениле значење било отуда што су непотпуно описана. Тако, на пример, код речи *бележница* поред објашњења да

је то књига за белешке стоји као синоним *зайисница*, што, истина, одговара значењу, али се ради о сасвим ретко употребљаваном синонимском варијетету. Код речи *йсихонеуроза* поред стандардног значења (*болесно душевно стање*) стоји и — *свесна йреосетљивост* на неке доживљаје, иако ће бити тачније да се ради о одређеном несвесном односу болесника према појави. Уз реч *безличан* дато је, као прво, значење *који се не йводи за својим личним осећањима и инйтересима*, па се то значење подупире синонимима *објективан; скроман*. Ово друго значење не потврђује речник двеју Матица, што значи да оно није (више) актуелно. Још је необичније тумачење по којем се овај придев, *безличан*, везује за именицу *йпредузеће*, а дефиниција гласи: *који није везан за једну личност* (вероватно се мислило на значење супротно од „апсолутистички“, „аутократски“, што се, међутим, из саме дефиниције не би могло закључити).

Значајно је питање у којој мери Речник својим корпусом обухвата лексику савременог српског/српскохрватског језика (термин *српскохрватски* стоји у прва два издања Речника, да би у овом, најновијем био сведен на Речник *српског* језика, што не сматрамо баш коректним, чак и с обзиром на садржај и целокупну концепцију Речника). Читалац ће лако уочити да међу педесет хиљада одредница има подоста речи које нису више у активној употреби у савременој језичкој комуникацији. Тако ће се, рецимо, већ на првим странама наћи речи као: *абоносаиши се* („постати чврст као абонос“), *аброноша* („разносилац неповољних гласова“), *аваз* („звук, глас“), *баснен* („који је као у басни“), *бежунар* („бегунац“), *безволац* („сељак који нема волова“), *бездаран* („необдарен, недаровит“), *бездетшак* („онај који је без детета“) итд., које су врло специфичне, или застареле, или се јављају у сасвим локалној употреби.

С друге стране, чине се оправданим критичке напомене што недостају лексеме које су у стандарднојезичкој употреби, такве као: *Хрватш*, *Енглец*, *Француз* и сл., а посебно такве као *народноослободилачки*, *самойослуга*, *инйграција* и др. Наравно, морамо имати у виду да је рукопис Речника завршен почетком шездесетих година прошлог, двадесетог века, тако да се у њему неће наћи ни друге речи које су у међувремену ушле у језик и постале део данашње свакодневне језичке употребе.

Ипак, на основу свега што смо казали, али и оћутали, може се засигурно указати на следеће битне особине Речника:

1. У односу на описне речнике нашег језика који су му претходили (Вуков из 1818, 1852. и 1898, Броз-Ивковићев из 1901, Бакотићев из 1936), Московљевићев представља значајан напредак. Иако бројем речи (око 50.000) не превазилази много Вуков допуњен речник (око 47.000 речи), он се од овога разликује садржајем, тј. фондом нових речи и значења. Са данашњег становишта, истина, то се не опажа на први поглед, јер су многе речи или њихова значења наведена у Московљевићевом речнику такође „одживеле своје“, неке се нису

усталиле, а неке Московљевић није унео, што је било одмах примећено и што су му критичари с мање или више права замерили.

2. Речник Милоша Московљевића (као год и Вуков у првом издању) заправо је више речник самог аутора, његовог личног лексикографског па и филолошко-лингвистичког односа према лексичком благу тадашњег језичког стања, него права слика тог стања уопште. Речник је, дакле, плод Московљевићевог схватања не само о томе шта треба него и шта не треба да уђе у речник, како не би био ни само списак књижевно-колоквијалних лексема и њихових основних значења ни лексикон, свезнадар или (стручна или политичка) енциклопедија. Отуда ће данашњи читалац Речника бити можда неретко у недоумици зашто је Московљевић узимао или изостављао речи и значења која у лексикографским делима, посматрано са данашњег становишта, не бисмо очекивали.

Не треба при томе губити из вида да је речнички материјал у овом вокабулару заправо слика (не, дакако, свеобухватна) језичких прилика од пре више од пола века, која се већ, самим тим од данашњег стања (па и времена када је штампан) у извесним појединоцима разликује.

3. Овако конципиран и с материјалом који нам пружа, Московљевићев Речник неће увек задовољити дневне потребе, али ће, будући писан пером врсног познаваоца језика и лексикографског експерта највишег ранга, бити драгоцен и поуздан докуменат језичког стања свог времена, не сувише далеког од данашњег, његов мериторни приказивач и тумач, чиме ће (уз сав опрез према „деמודираним“ појединоцима) бити од користи сваком љубитељу књижевне речи, јер се ради о делу које, и без обзира на (неизбежне) мањкавости или неактуелности, улази у саме основе наше језичке и лексикографске праксе. Поновно издање Речника Милоша Московљевића доживљавамо и као изузетно важан подухват, вредан сваког признања и похвале, као дело које ће, сем реченог, свакако бити и подстицај за нова језичка, посебно лексикографска проучавања и анализе и као такав допринети унапређењу и наше језичке културе, па и науке уопште.

Егон Фекеише